

Telekesy István egri püspök szerepvállalása a Rákóczi-szabadságharcban

Eger város Rákóczi-szabadságharc korabeli történetének különböző szegmenseit érintő kutatásaink során nem csupán a gazdaság-, társadalom- és hadtörténeti vonatkozások vizsgálatát tekintettük létfontosságúnak. A település bázis-szerepének bemutatásakor lényeges szempontként merült fel, hogy az egyháztörténet tárgykörébe illeszkedő kérdéseket is tanulmányozzunk. Döntésünket az motiválta, hogy Telekesy István személyében egy olyan nagyformátumú püspök állt az egri egyházmegye élén a fegyveres konfliktus periódusában, akit politikai szerepvállalása révén nemcsak egyedüli római katolikus főpapként tartottak számon Rákóczi táborában, de aki ezt a közéleti befolyását kihasználva aktívan munkálkodott a joghatósága alá eső területek egyházi intézményeinek megvédelmezésén. A főpásztor életével, pályájával és működésével kapcsolatban számos munka foglalkozott vagy épp tartalmaz adatokat,¹ így dolgozatunk alapvető célja, hogy munkásságát az általa betöltött szerepkörök mentén tekintsük át, esetenként olyan szempontokra felhívva a figyelmet, amelyek mindeddig kívül kerültek a vele összefüggő történeti vizsgálatok homlokterén. Minthogy a Rákóczi-szabadságharc időszakában a vallási türelem kérdése végig neuralgikus pont volt a felkelés ügyében, fontosnak tartottuk rámutatni azokra a kapcsolódási pontokra is, melyek Telekesy püspöki működését és ezirányú tevékenységének kereteit meghatározták.

„Az egri egyházmegye második megalapítója”

I. Lipót magyar király a csanádi püspöki tisztelet korábban betöltő² Telekesy Istvánt 1699. június 4-én nevezte ki egri főpásztorrá, ellenben dignitását XI. Kelemen pápa csupán 1702. július 31-én erősítette meg.³

¹ Csanády 1912.; Emlékiratok 1979.; Gebei 2005. 160–178.; Kalmár 2012. 135–141.; Leskó 1907.; Misóczki 2005. 133–197.; Misóczki 2009. 133–197.; Sugár 1984. 371–393.

² Telekesy e minőségében 1689 és 1699 között tevékenykedett, noha a posztjával kapcsolatos hivatalos szentszéki megerősítést csak 1696. augusztus 13-án kapta meg XII. Ince pápától. Heckenast 2005. 429.; Sugár 1984. 371.

³ A Magyar Kamara az újonnan kinevezett ordináriust 1699. június 28-án iktatta a püspökség birtokába.

Az 1699. október 28-án Egerbe érkező⁴ főpásztor működésének megkezdését azonban nem a szentszéki megerősítés, mint inkább a birtokai fölötti joghatóság visszaszerzésének késedelme akadályozta. Amíg a bécsi székhelyű Udvari Kamara 1701. augusztus 13-i rendelkezésével vissza nem bocsátotta számára a püspökség birtokait és dézsmáit,⁵ addig saját jövedelmeiből kellett finanszíroznia az egyházmegye reorganizációjára irányuló munkálatok megkezdését. Mindez hatalmas anyagi tehertételnek bizonyult számára, hiszen az újjáépítést gyakorlatilag az alapoktól kellett kezdenie. A legégetőbb problémákként a katolikus papság alacsony – ezzel mintegy párhuzamosan a protestáns prédikátorok magas – számát, a templomok rossz fizikai állapotát, valamint az egyházi ingatlanvagyon hiányosságait nevezhetjük meg. A püspök tevékenységének elsődleges célja tehát az volt, hogy az egyházmegye területén található templomokat és egyházi intézményeket újjáépíttesse, és a működésükhöz szükséges papi személyzetet biztosítsa.⁶

A primer kútfők és a szakirodalom adatai alapján tudjuk, hogy a 13 vármegyére kiterjedő „*Dioecesis Agriensis*” területén 1699-ben 119 katolikus pap és 15 szerzetes, tehát mindösszesen 134 egyházi személy teljesített lelki szolgálatot, míg ezzel szemben a főpásztor szerint ezidőtájt több mint 200 protestáns prédikátor működött ugyanebben a régióban.⁷ Ekkora apparátussal azonban lehetetlennek bizonyult elfogadható módon garantálni a római katolikus lakosság hitéletét. Telekesy ezért elsőként Kassáról és Nagyszombatról hozatott papokat (körülbelül 25 ifjút),⁸ majd reális helyzetértékelésről tanúbizonyságot téve, a probléma hosszú távú megoldása érdekében azonnal hozzálátott a megfelelő papi utánpótlás megszervezéséhez. Ennek intézményes kereteit az általa létrehozott egri papnevelde jelentette. A szeminárium anyagi és működési hátterének biztosítása érdekében intézkedések sorozatát foganatosította. Különböző címletekben összesen kb. 33 ezer rajnai forintnyi pénzösszeget helyezett el elsősorban szepességi városoknál (pl. Késmárk, Lőcse) és azok polgárainál kölcsönben, amelynek kamatai a papneveldet illették.⁹ 1700 szeptemberében elérte az egri káptalannál, hogy a kanonokok testülete lemondjon a bélháromkúti ciszterci apátságról és az ahhoz

Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL HML) XII-3/a/327. Nr. 434/6.; Csanády 1912. 15.; Sugár 1984. 372.; Szederkényi 1893. 70.

⁴ MNL HML XII-2/d/48. I.

⁵ Eger 1687. évi visszafoglalását követően a település újszerzeményi területként az Udvari Kamara helyi (szepesi, majd budai) adminisztrációja alá tartozott. A visszafoglalást követően Fenessy György egri főpásztor a városban az egyház rendelkezésére bocsátott telkeken kívül egyéb javakkal alig rendelkezett, ugyanis a püspökség egyes birtokait azok jövedelmeivel együtt csupán bérbe vette a Kamarától. Ennek következményeként az egyházi birtokok feletti joghatóság visszaszerzésének hálátlan és költségigényes feladata Telekesyre maradt. MNL HML XII-3/a/7. 45–46.; Sugár 1984. 369.

⁶ Gebei 2005. 171.

⁷ A 134 egyházi személy működési hely szerinti eloszlása meglehetősen egyenetlennek bizonyult: több mint egyharmaduk (39%) a dioecesis Heves és Sáros vármegyékben fekvő területein teljesített lelki szolgálatot. Egri Főegyházmegyei Levéltár (továbbiakban: EFL) Archivum Vetus. VII. Acta Intraneorum. Nr. 1056.; Gebei 2005. 162.; Sugár 1984. 372.

⁸ Sugár 1984. 372.

⁹ A kamat összesített évi összege kb. 1700 rajnai forintba rúgott. Sugár idézett művében kb. 60 ezer forintnyi kölcsönadott pénzösszeget említ. Csanády 1912. 46–47.; Sugár 1984. 376.

tartozó birtokokról a szeminárium javára.¹⁰ A főpásztor a működéshez elengedhetetlen városbeli ingatlanokról is gondoskodott: 1700-ban Koháry Istvántól egy telket, 1701-ben Schwarcz Mátyástól egy házat vásárolt meg,¹¹ továbbá 1500 forint ellenében szert tett Levin de Potska kőből épült majorjára a Hatvani kapunál, majd ezen ingatlanokat az intézet rendelkezésére bocsátotta. Mindezek mellett az egri Szent Miklós utcában 400 forintért még egy malmot is megvett a papnevelde részére, valamint a Borsod megyében fekvő Sajókürt és Harsány falvakat 3000 forintért visszaváltotta egyházi kézbe, hogy a szemináriumnak adományozhassa.¹² Az így létrejövő, Szűz Mária oltalma alá helyezett¹³ intézmény 1705-ben nyitotta meg kapuit, s már az első tanévben 4 hallgatót pappá szenteltek. Az oktatást a jezsuiták végezték, ebből következően az 1707 és 1711 között érvényesülő kitiltásuk idejére a papnevelde működése átmeneti jelleggel leállt.¹⁴

A római katolikus lakosság hitéletéhez nélkülözhetetlen templomok terén sem volt bizalomgerjesztő a helyzet az egri egyházmegyében a 18. század legelején. Telekesy Kollonich Lipót esztergomi érsekhez intézett 1700. február 18-i jelentése¹⁵ szerint a dioecesisben 213 katolikus templomot vettek lajstromba, ezekből azonban csupán 160 volt igehirdetésre alkalmas állapotban: a legkevesebb templomot a központtól távolabbi (Szabolcs, Szatmár, Bereg, Ugocsa és Ung vármegye), a legtöbbet a közelebb eső területeken (Heves, Abaúj, Sáros, Zemplén) regisztráltak.¹⁶ A protestánsok ezzel szemben mindent egybevéve 844 imaházzal rendelkeztek, amelyekből 796 felelt meg istentisztelet céljára.¹⁷ A püspök számára tehát kiemelt feladatot jelentett, hogy az egyháza számára kedvezőtlen arányokon templomépítések és - helyreállítások révén változtasson. Telekesy első nagyszabású építkezését 1700 és 1708 között, a szeminárium létrehozásával párhuzamosan folytatta: ennek során a korábbi Szent Mihály plébániatemplomot katedrálissá alakították. A főpásztor saját jövedelméből 3500 forintot áldozott a munkálatokra, melyek során a főtemplom mellett felépült a muzsikások, az énekesek és az orgona elhelyezésére szolgáló kórus, valamint a Mária-kápolna, továbbá a szentélyben a kanonokok számára stallumok kerültek felállításra.¹⁸ Az egri építkezésekkel egy időben az egész egyházmegye területén megindultak az imahelyek reorganizációját célzó munkálatok. A levéltári forrásokból kiderül, hogy 1702-ben Kápolnán, 1708-ban pedig Felnémeten emeltetett új templomot, Felsőtárkányban a

¹⁰ A káptalan 1700. szeptember 21-én lemondott az apátságról, melyet az ahhoz tartozó javakkal egyetemben I. Lipót alig egy hónappal később, október 17-én hivatalosan is az egri szemináriumnak adományozott. MNL HML XII-3/a/9. 232. o.; MNL HML XII-3/a/15. 235–238.; Leskó 1907. 344–356.; Sugár 1984. 376.

¹¹ MNL HML XII-2/d/47. 27., 105.; MNL HML XII-3/a/15. 239–247.; Sugár 1984. 376.

¹² Sugár 1984. 376.

¹³ HML XII-2/d/20. Nr. 56.

¹⁴ Bozsik 1910. 67–69.

¹⁵ Leskó 1907. 278–305.

¹⁶ A lista Szabolcs és Ung vármegye területén 1-1, Szatmárban 2, Beregben 3, Ungban 8, míg Hevesben 68, Abaújban 42, Sárosban 34, Zemplénben pedig 31 katolikus templomot rögzít. Uo. 278–305.

¹⁷ Gebei 2005. 163.; Leskó 1907. 294–300.

¹⁸ MNL HML XII-2/d/48. I.; MNL HML XII-3/a/53.; Gebei 2005. 171.; Sugár 1984. 377.

korábban elpusztult egyházat állíttatta helyre,¹⁹ illetve 1701-ben a jászkiséri imahelyet foglalta vissza a protestánsoktól a katolikus közösség részére.²⁰

Nem csupán a dioecesis hatékony irányítása, de főpapi reprezentációja is elengedhetetlenné tette számára egy püspöki rezidencia létrehozását. Az ingatlan, melynek kialakítása már 1700 folyamán megkezdődött, lényegében annak a három kastélynak az összeépítéséből született meg, amelyeket még elődje, Fenessy György kapott a Kamarától a hozzájuk tartozó parasztgazdaságokkal egyetemben.²¹ Ugyancsak 1700-ban a főpásztor a formálódó palota mellett még egy házat is megvásárolt saját használatra,²² továbbá megszerezte a volt egri derviskolostort, amelyben ispotályt létesített.²³ Ezenfelül a város földesuraként arra is odafigyelt, hogy garantálja a település mindenkori adminisztrációjának zavartalan működését, így önköltségen helyreállíttatta a városháza épületét.²⁴ Telekesy széleskörű reorganizációs tevékenysége mind materiális, mind kulturális-szellemi téren már a kezdeti időszakban jelentős eredményeket hozott. Erőfeszítéseinek hála dioecesisében fejlődésnek indult az az infrastrukturális háttér, melyre az egyházi apparátus biztonsággal támaszkodva kezdhette meg (új)életi működését. Érdemeit summázva épp ezért aposztrofálta őt életrajzírója, Csanády László „az egri egyházmegye második megalapítójaként”.²⁵

A püspök viszonya a felkelés ügyéhez

Telekesy nagyszabású újjászervező munkájának kezdeti eredményei a dioecesis hitéletén túlmenően a főpásztornak az 1703 tavaszán zászlót bontó felkeléshez fűződő viszonyára is jelentékeny hatást gyakoroltak. Noha a fegyveres konfliktus hadműveletei az említett év októberéig földrajzi fekvéséből adódóan nem érintették Egert, Heves-Külső-Szolnok a vármegyéből kiállított katonaság révén már 1703 nyarától képviselteti magát a császári oldalon.²⁶ Az események előrehaladtával a felkelés egyre inkább elérte

¹⁹ MNL HML XII-2/d/47. 44., 262–263., 277., 482.

²⁰ Az 1701-es jászkiséri eset mindaddig az egyetlen bizonyítható precedens, amikor egy templom protestánsoktól történő visszaszerzésére kerül sor. Sugár István ennek magyarázataként a püspök vallási toleranciáját jelöli meg. Leskó 1907. 356–358.; Sugár 1984. 378.

²¹ MNL HML XII-2/d/47. 243–248.; Sugár 1984. 378.

²² MNL HML XII-2/d/47. 233.

²³ MNL HML XII-2/d/47. 105.

²⁴ Sugár 1984. 378.

²⁵ Csanády 1912. 64.

²⁶ I. Lipót király 1703. június 6-i leiratában értesítette Heves vármegyét, hogy gróf Herkules Pius Montecuccoli ezredét rendelte ki a felkelők megfékezésére, melyhez a vármegye köteles volt segédcsapatokat küldeni. A közgyűlés rendelete alapján kiállított fegyvereket maga a püspök-főispán eskette fel a király hűségére Eger piacterén, annak céljából pedig, hogy a lakosságot megtartsa az uralkodó pártján, elengedte a város 1699 óta halmozódó, kb. 8–9 ezer forintba rúgó adóhátralékát. Breznay 1893. 81–84.

a megyeszékhely közvetlen környezetét: augusztus végére a város lakói rendszeres éjjeli őrzásokat szerveztek, Christoph Franz Penz kamarai prefektus²⁷ pedig szeptember elején Budára küldött jelentésében említést tett arról, hogy a kuruc katonaság lezárta a városba vezető utakat. II. Rákóczi Ferencnek ugyanszámmottevő földbirtoka feküdt a vármegyében, 1703. augusztus 29-én Vetésről kibocsátott felhívása, amely Heves-Külső-Szolnok vármegye lakosságát szólította fel a kurucok mozgalmához való csatlakozásra,²⁸ eleinte csupán Gyöngyösön és környékén hozott figyelemre méltó eredményeket.²⁹ Ennek köszönhetően az Eger közelében tartózkodó felkelők első, megadásra történő felszólításait a főpásztor még könnyedén utasította el, mivel a várban császári csapatok állomásoztak, s egyelőre a kurucok sem próbálkoztak szervezett támadással. Telekesynek tehát meghatározó szerepe volt abban, hogy egyrészt az egyházmegye központja – legalábbis időlegesen – az uralkodó hűségén maradt, másrészt éppen ebből kifolyólag a szabadságharc vezetői számára bizonyos fokig megnehezült a vármegye feletti ellenőrzés megszerzése.

A helyzet számottevően Szolnok elését (1703. szeptember 21.) követően változott meg. Miután gróf Bercsényi Miklós főgenerális 1703. október 4-én Heves-Külső-Szolnok vármegyében kihirdette a felkelést, a mozgalomhoz csatlakozó fegyveres erők Gyöngyösön sorakoztak fel Almásy János első alispán³⁰ vezetése alatt. Október folyamán a felkelők több alkalommal sikertelenül igyekeztek meggyőzni a püspököt uralkodóhű álláspontjának megváltoztatásáról, így a kurucok október 28-án körülvették Egert.³¹ Ostromra egyelőre azonban nem került sor, hiszen a felkelők kitarítottak a szituáció diplomatikus úton való rendezése mellett. Ennek keretében a blokád kialakításának napján a főpásztor egy számonkérő, ugyanakkor némileg kétségbeesett hangvételű üzenetet intézett a kuruc vármegye „nemes, nemzeti és vitélő tagjaihoz” és a „nemtelen szegénységhez”.³² Telekesy levelében a hadakozás mihamarabb történő felfüggesztése mellett érvelt: mindenekelőtt arra hivatkozott, hogy püspöki és főispáni tevékenysége során mindvégig a dioecesis és a vármegye érdekeit szem előtt tartva cselekedett, az általa kiadott rendelkezésekkel és építkezéseivel mindig a helyi lakosságot kívánta szolgálni.³³ A főpásztor elítélően nyilatkozott a kurucok szándékáról: helytelennek vélte, hogy a magukat keresztényeknek valló felkelők

²⁷ Életrajzi adatait ld. Heckenast 2005. 334.

²⁸ MNL HML IV-1/a/12. 5–7.

²⁹ Sugár 1991. 177–179.

³⁰ Életrajzi adatait ld. Heckenast 2005. 22.

³¹ Esze 1955. 243.; Kis 2014. 303.

³² MNL HML IV-1/a/12. 9–12.; Közli: Leskó 1907. 363–364.

³³ „Négy esztendőül fogva, jusson eszetekb[en], senkinek közölletek – Fő Ispántok lévén – jószágát hamissan el ne[m] vettem, senkit közölletek megne[m] károsítottam, mindennel jól tenni igyekeztem, miért kell tehát ezeket szenvednem? E mellett, hogy senki előtt dicsekedő nevem ne légyen, én többet ne[m] mondok. Szóllyanak a kövek, mondgyák meg a Templomok, Cápólnák, Parochiák, Istentől adatott hatalmam s hivatalom szerint fel szentelt Templomok: szóllyanak a gyöngyösi ékes toronnyal együtt az egész Püspökségb[en] meg szentelt harangok, s ha ezeket az háládatlanság megne[m]ítaná, az egész Egri Dioecesisb[en], Püspökségben, csak nem minden nevezetes városokon, falukon szóllyanak a sok ezer ájtatos lelkek, ártatlan kisdedek, kiket a Szent Bértől által az Istennek nagyobb szolgálattárá

céljaikat fegyverekkel, emberáldozatok árán, nem pedig tárgyalásos úton kívánják elérni I. Lipót császár és magyar király irányában, s mindeközben óriási pusztítást okoznak úgy az egyházmegyében, mint az ország területének nagyobbik részén.³⁴ A fegyvert ragadó fél még aznap, békítő szándékú levélben,³⁵ a püspök meggyőzésének céljával reagált. Válaszukban egyértelművé tették Telekesy számára, hogy őt mint a vármegye és a dioecesis vezetőjét „mind Lelki Fiúi, s mind pedig Nemesi” kötelességük szerint igyekeznek „minden üdőben oltalmazni”. Hangot adtak továbbá annak, hogy sem a püspök rezidenciája, sem más egyházi ingatlanok, sem pedig a helyi lakosság ellen nem szándékoznak támadást indítani – természetesen azzal a kitéttel: „ha okot nem adnak rá” [ti. a városbeliek].³⁶ A kurucok nem minden túlzást nélkülöző érvelése szerint ők csupán kényszerből, a Bécs által rájuk bocsátott „elviselhetetlen iga s Terh alatt nyögven”, jóságuktól, pénzüktől, nemesi szabadságuktól, valamint törvényeiktől megfosztva ragadtak fegyvert Rákóczi vezetésével.³⁷ Ilyen módon tehát meglátásuk szerint semmi félnivalója sem volt az erényektől megáldott, köztisztletben álló főpásztornak,³⁸ akit nem mulasztottak el emlékeztetni: a tisztségével jog szerint együtt járó birtokokat és egyéb jövedelmeket milyen fáradságos munkával és anyagi áldozatok árán sikerült csak – részben – visszaszereznie a Kamarától.³⁹

Telekesy uralkodópárti álláspontjának következetes fenntartása a blokád ellenére átmenetileg igazolódni látszott, ugyanis a kb. 2000 felkelő katonai ereje kezdetben kevésnek bizonyult a város feletti fennhatóság megszerzéséhez. Mivel azonban a lakosság egy része maga jelentette be meghódolási szándékát, a fejedelem Bercsényi Miklóst egy kb. 8–9000 főnyi dandár élén Eger alá küldte. A főgenerális elsődleges feladata a település fegyveres erőinek Rákóczi hűségére történő felesketése volt, továbbá a főpásztor meggyőzése, hogy a kuruc megszállás ellenére maradjon püspöki székhében.⁴⁰ Bercsényi 1703. október 30-án érkezett meg Andornaktályára, ahol

méltatlan kezeimmel, a Szent Lélek malasztja által fel gerjesztettem s Lelki Fiaimmá tettem.” MNL HML IV-1/a/12. 10–11.; Részleteket közöl: Gebei 2005. 171–172.

³⁴ „Tudgyátok szerető fiaim, hogy Eger Szent István királynak keze munkája és Szent János Captalannyának régi fészke, négy nevezetes szerzetnek lakó helye, szegény megöregedett Lelki Atyátok[na]k 13 V[á]r[me]lyéből álló széles Dioecesisének egyetlen egy Residentiája, nyugovó helyecskéje. Mellyet Isten ennek előtte 16 esztendővel ingyen való kegyelmességéből talánd nem azért a végre a Pogányságnak [ti. a töröknek] kezéből ki vétén adott vissza, hogy ti Isten ellen tusakodván, sok ezer ártatlan lelkeknek romlásával s vérek kiöntésével hamuban takarjátok, velem együtt tűzzel, vassal meg emészszétek.” MNL HML IV-1/a/12. 11.

³⁵ MNL HML IV-1/a/12. 12–14.

³⁶ Uo. 12.

³⁷ Uo. 13.

³⁸ „Isten ne adgya, hogy N[agysá]god Űri Méltóságos személye ellen panaszkodgyunk, mert az N[agysá]godtól elől számláltatott Istenes, elkövetett számos szép Virtusok és cselekedetek bennünket Confundálnának.” Uo. 13.

³⁹ „...magais tapasztalta, az megnevezett Dicsősiges Apostoli Királyunktól rendeltetett Fundationalis jószágot miképpen magoknak vendicálván sok fáradságos munkái után, és nagy költségével az kegyetlen Tyrannus Tisztek kezéből némelly részét mindekkoráigis kin[em] vehette s vonhatta.” Uo. 13–14.

⁴⁰ „Bercsényi grófot a sereg színe-javával Egerbe küldtem, hogy fogadja a város hűségesküjét – mert a város már előbb elfogadta a megadást...” Emlékiratok 1979. 46.

megkezdte a tárgyalásokat a város feladásáról. Telekesy a szabad elvonulás fejében – figyelembe véve a lakosság többségének akarát – végül november 4-én megnyitatta Eger kapuit a felkelők előtt. Ekkor a jellemzően német és délszláv etnikumú népesség a császáriak kezén maradó várba húzódott vissza, a Rákóczihoz átpártoló magyar katonák családjait pedig a főgenerális – az erősség ostromára készülven – a környékbeli falvakba telepítette ki.⁴¹ A megadást követően a főpásztor Rákóczi törekvéseivel ellentétben nem kívánt Egerben maradni, hanem Budára bocsátását kérte Bercsényitől, amit a főgenerális szóban jóváhagyott. A megállapodást azonban a kuruc fél nem tartotta be, hiszen a püspököt Bercsényi parancsára feltartóztatták, s előbb Füzesabonyban, majd Cserép várában tartották tisztes fogságban egészen a következő év áprilisáig.⁴²

Telekesy politikai állásfoglalása az egri vár kapitulációjáig (1704. április) nem változott számottevően. Fogsága idején értesüléseket szerzett az erősség ostromára készülő kuruc katonák túlkapásairól, amelyek súlyosan érintették a városban található katolikusjavakat, ugyanis a felkelők feldúlták az egri szerzetesrendek, főként a jezsuiták rendházát, kifosztották raktárkészleteiket, illetve 1703. november 9-én felgyújtották a püspöki székhelyet, melynek következtében több fontos egyházi ingatlan (pl. a jezsuiták temploma, iskolája, rendháza) az enyészeté lett. Alapos oka volt tehát a főpásztornak arra, hogy 1704. január 10-én – hatalmát átmenetileg gyakorolni nem képes főispánként – panaszával a vármegyéhez forduljon: üzenetében az egyházmegye jövőjével kapcsolatos aggodalmaitól vezérelve sorolja fel mindazokat a pusztításokat, amelyek a háborúskodás nyomán a dioecesis központjában estek.⁴³ Telekesy pontosan tudta, hogy az egyház anyagi javaiban bekövetkező károk hosszú távon veszélyeztették az egyházmegye 1700-ban meginduló újjászervezésének kezdeti, ugyanakkor igen jelentős eredményeit, s ezáltal megnőtt az esélye a protestánsok újbóli térnyerésének. Erre a kockázatra hívta fel a figyelmét Gyöngyösi István jezsuita páter is a püspöknek küldött levelében, továbbá annak megakadályozását szorgalmazta, hogy a „már régen catholicus plebánusok keze alatt” lévő településekre „más valláson lévő praedicatorokat” nevezzenek ki a kurucok. Épp ezért kérte a főpásztort, hogy mint magas rangú egyházi személy járjon közben Rákóczinál a katolikus javak védelme érdekében.⁴⁴ Amint arra a források következtetni engednek, Telekesy eredményesen tiltakozott a fővezérnél,

⁴¹ Esze 1955. 126–127.

⁴² MNL HMLIV-1/a/12. 15–16.; Leskó 1907. 534.; Sugár 1991. 180–183.; Szederkényi 1893. 90.

⁴³ „...tisztá szívből bánom, hogy nem szolgálhatok kegyelmeteknek, mivel nem tekintvén azt, hogy vármegyémben kegyelmek között nem lakhatom, melyet még az idegen nemzet is, kit ellenségnek tartunk megengedett, látván, hogy ily öreg állapotban az egész széles püspökségemben nincsen annyi helyem, az hová fejemet lehajthatom, azzal nem gondolván, hogy számkivetésemben lévén, előbbeni lakó városomban minden névvel nevezendő, s életem táplálására sok ezer forintokból álló alkalmatosságaim mind hamuvá lettek. [...] Resolváltam volt magamat, hogy mind annyi veszedelmes helek között is el nem távozom kegyelmektől, hanem ha mást végbe nem vihetek is, legalább a fejedelemmel az apostolokkal kiáltani és esedezni fogok: Domine, salve nos, perimus.” MNL HML IV-1/a/12. 16–17.; Részleteket közöl: Gebei 2005. 173., ill. Sugár 1984. 382.; Leskó 1907. 534–535.

⁴⁴ Csanády 1912. 86–87.; Leskó 1907. 370–371. Idézi: Gebei 2005. 173–174.

Rákóczi ugyanis 1704. január 21-én előbb az egri káptalannak,⁴⁵ majd február 1-én a helyi ferences közösségnek adott oltalomlevelet,⁴⁶ a káptalan számára pedig még január 22-én biztosította az intézményt megillető bordézsmajövedelmeket.⁴⁷ Meglátásunk szerint a dioecesis egyházi javait ért károkozás mindazonáltal nem tekinthető elszigetelt esetnek: árulkodó lehet számunkra ezzel összefüggésben, hogy a későbbi vezérfejedelem már 1703. november 10-én Tokajban kibocsátott egy pátenst, amely szigorú büntetés terhe mellett az elfoglalt országrészekben megtiltotta a protestáns felekezetű csoportoknak a katolikus templomok erőszakos kisajátítását, s e tilalmat 1704. január 27-i miskolci vallásügyi rendelkezésében kiterjesztette a római anyaszentegyház mindennemű magyarországi ingó és ingatlan vagyonára.⁴⁸

A pátensekben és az oltalomlevelekben rögzített garanciáktól függetlenül a püspök mégsem látta biztosítottak a védelembe vett javakat, hiszen a felkelő csapatok fegyelmi moráljával kapcsolatos problémák még az 1707. évi ónodi conventuson is nagy hangsúllyal szerepeltek,⁴⁹ s e gondokról nyilvánvalóan tudott a kortárs közvélemény. A főpásztor ennél fogva végül úgy döntött, hogy cserépvári rabságát feladva Rákóczi engedélyével visszatér szolgálati helyére, s az előbbieken ismertetett körülményeket figyelembe véve elhatározását – ahogyan arra később ő maga is hivatkozik – megalapozottan tekinthetjük egy politikai kényszerpálya első állomásának.⁵⁰ Mindazonáltal feltétlenül meg kell említenünk, hogy Telekesy „behódolását” egy jól átgondolt, réalpolitikai döntésként szükséges értékelnünk, amely mindkét fél számára tartogatott előnyöket. A püspök átállásával nemcsak az egyházmegyében lezajlott reorganizációs munkát tudta – háborús viszonyok között szűkebb mozgástérben – folytatni, illetve eredményeit megvédelmezni, hanem a főpásztor személyén keresztül Rákóczi is képes volt igazolni a szélesebb közvélemény irányában vallási toleranciáját és azt, hogy a fegyveres konfliktus nem a katolikus vallás ellen irányul.⁵¹

⁴⁵ „Minthogy Nemes Egri Captalan Nemes Borsod, Heves s több vármegyékben levő [...] minden belső és külső javait vettük kegyelmes protectionk alá. Parancsollyuk azért hívségünk alatt leveő mind lovas s mind pedig gyalog tiszteknek s hadainknak, [...] hogy [...] megnevezett jószágában kárt tenni, felverni, feleretni se magok tisztek meg ne próbálják, sem [...] hadainknak meg ne engedjék. Különben valakik ezen parancsolatunkat megvetvén az ellen cselekszenek, érdemik szerint való kemény, sőt halálos büntetésünket semmiképpen el nem kerülük.” Közli: Leskó 1907. 374–375., ill. részleteket közöl Misóczki 2009. 30.; Ld. még Gebei 2005. 174. o.; Misóczki 2005. 138.; Sugár 1984. 382.

⁴⁶ „Parancsollyuk [...] lovas és gyalog hadi tiszteinknek, [...] egyéb híveinknek és hadainknak, hogy pater franciscanusoknak [...] Fiscalis házban se személyekben, se semminemő jószágokban, se falun, se mezőn, se úton semminemő bántások ne légyen. Különben [...] kemény büntetésüket [...] semmiképpen el nem kerülük.” Közli: Leskó 1907. 375–376., ill. részleteket közöl Misóczki 2009. 30.; Ld. még Gebei 2005. 174.; Misóczki 2005. 138.; Sugár 1984. 382.

⁴⁷ Misóczki 2005. 142.

⁴⁸ MNL OL G 15. A. 2. I. 7–8.; Fazekas 2004. 63–76.; Misóczki 2005. 136–137.; Misóczki 2009. 24–28.

⁴⁹ A teljesség igényét mellőzve ld. pl. Czigány 2007. 1175–1194.; Markó-Tóth 1954. 142–178.; Ságvári 2007. 1352–1364.

⁵⁰ Csanády 1912. 88.; Gebei 2005. 174.; Sugár 1984. 382–383.

⁵¹ Gebei 2005. 174.

Telekesy politikai szerepe a Rákóczi-szabadságharcban

A háborús időszak rendkívüli próbatételt jelentett a magyarországi katolikus egyház számára. Sem a harcok által érintetlenül hagyott régiókban tevékenykedő uralkodópárti papság, sem a kurucok által ellenőrzött területeken működő lelkipásztorok nem érezhették biztosítottak egyházuk pozícióit. Kiváltképpen azért, mert különböző protestáns csoportok már a szabadságharc kezdetétől fogva számtalan folyamodványt intéztek a későbbi vezérfejedelemhez, amelyekben legtöbbször a helyi katolikus templom, parókia vagy épp az iskola átengedését indítványozták a reformált felekezet javára. Bizonyos esetekben Rákóczi a vallási türelem elvét szem előtt tartva igyekezett a lakosság legszélesebb rétegei számára kielégítő döntést hozni, viszont – ahogyan az a miskolci vallásügyi pátensben is rögzítésre került⁵² – jól tudta: a kérdés megnyugtató rendezését csak egy országos gyűléstől, azaz törvényben lefektetett keretek között várhatja. Nem véletlen tehát, hogy az 1705. szeptember 12-én megnyílt szécsényi conventuson, amelynek munkájában az egri püspök is részt vett, kiemelt kérdésként kezelték a vallásügyet. Az október 2-án Rákóczi által „szentesített” 19 artikus közül a 13. törvénycikk a konföderáció megerősítésének célzatával kimondta a szabad vallásgyakorlatot, a 14. tc. a templomok hovatartozásáról vitázó feleket csendes megegyezésre szólította fel, a 15., a 16., valamint a 17. tc. pedig a vallási ügyekben a földesúri jog megszűnése mellett kinyilvánította, hogy a templomok hovatartozásában a lakosság felekezeti megoszlása legyen a döntő tényező.⁵³ Mindezek mellett – elsősorban a protestáns rendek nyomására – a 6. törvénycikkben kimondták, hogy a jezsuiták csupán abban az esetben maradhatnak az országban, ha felesküsznek a konföderációra.⁵⁴ Utóbbi határozat az egri papnevelés szempontjából rendkívül hátrányosnak bizonyult, ugyanis a Magyarországon tevékenykedő jezsuiták számára a rendfőnökség szigorúan megtiltotta a Rákóczihoz történő csatlakozást, ezért 1707 folyamán elhagyni kényszerültek a konföderáció államának területét: az egri szeminárium jezsuita oktatói is osztoztak társaik sorsában, s csak 1711-ben tértek vissza szolgálati helyükre, így a papnevelés 4 évig szünetelt a városban.⁵⁵

⁵² „...nemzetünk dicsőséges szokása szerint [...] országos gyűlést engedvén [...] országunk törvénye szerint [elintéztessenek ezen ügyek – Misóczki L.]” MNL OL G 15. A. 2. I. 7–8.; Részleteket közöl: Misóczki 2005. 137.

⁵³ Utóbbi azt jelentette, hogy a templomot az a közösség kapta meg, amely magasabb arányban képviselte magát a lakosságon belül.

⁵⁴ A szécsényi vallásügyi végzésekre vonatkozóan ld. Beér–Csizmadia 1966. 204–205., 207., 211.; Misóczki 2005. 150–151.; Misóczki 2009. 93–95.

⁵⁵ Abban, hogy a magyarországi oktatásügyben fontos tényezőként megjelenő jezsuiták kiutasítása nagyjából másfél évig elhúzódott, markáns szerepe volt nem csupán a velük rokonszenvező katolikus papságnak, de a vármegyei előjáróknak is. 1706-ban egy sor esetről tudunk, ahol megyék (pl. Pozsony, Nyitra, Trencsén, Turóc, Árva, Liptó) vagy városok (Kassa, Eperjes, Lőcse) küldöttei, illetőleg prominens egyházi személyek (pl. Széchényi Pál kalocsai érsek, Pethes András egri nagyprépost, Telekesy István egri püspök) folyamodnak Rákóczihoz a szécsényi 6. artikus hatályon kívül helyezése érdeké-

A szécsényi conventus munkájában – mint azt már említettük – maga Telekesy is részt vett. Itteni tevékenységéről ugyan nincsenek részletes adataink, ellenben ismerve átállásának motivációit, feltételezhetjük, hogy a főpásztor minden bizonnyal következetesen érvényesíteni igyekezett egyházának és dioecesisének érdekeit a vallásügyet érintő viták során.⁵⁶ Ezt megelőzően ceremoniális eseményeken működött közre: 1705. szeptember 12-én a gyűlésen megjelent rendek nevében ő üdvözölte Rákóczit, szeptember 20-án pedig a vezérfejedelem neki tette le ünnepélyes esküjét. Szerepvállalása akkor kapott igazán politikai színezetet, amikor Pethes András egri nagypréposttal egyetemben bekerült a fejedelem személye mellé megválasztott tanácsadói testületbe, a 24 tagú szenátusba.⁵⁷

Az 1707. május 31-én megnyílt ónodi conventuson a püspök, valamint Pethes András nagyprépost immáron szenátorokként jelentek meg, s velük tartott Krucsay Miklós egri kanonok is. Ez alkalomból Rákóczit ismét a főpásztor köszöntötte,⁵⁸ aki ekkor még nem sejthette, hogy a gyűlés olyan fordulatot vesz, amely elvi álláspontjával lényegében ellentétes és egyházi karrierje szempontjából a későbbiekben hátrányos döntésre kényszeríti. Mindez 1707. június 13-án következett be a Habsburg-ház trónfosztásáról szóló nyilatkozattal, amelyet szenátorokként Pethessel együtt mindketten aláírtak.⁵⁹ Telekesy Esterházy Pál nádorhoz írott, vélhetően 1710-ben keletkezett levelében a conventuson történekről is megemlékezik. A püspök szerint az egybegyűltek közül egy kb. 10-12 emberből álló csoportosulás (köztük Rákóczi és Bercsényi) erőszakolta ki a trónfosztás elfogadását, amelyet nyilvánvalóan elősegített a Rákóczival szemben álló Turóc vármegyei követek június 6-i lemeszárlásából eredő megfélemlítettség.⁶⁰ Mindazonáltal beszédes lehet számunkra a tény, miszerint sem az

ben, ám a vezérfejedelem ezt minduntalan elutasította. Végül az 1707. január 22-én megtartott rozsnói szenátusi ülés döntött a törvénycikk megtartásáról és betartatásáról, így az egri jezsuitáknak 1707. március 11-én Usz Ferenc commissarius és Faragó Mihály egri kanonok felügyelete alatt távoznuk kellett a városból. Őket március 17-én gyöngyösi rendtársaik is követték. Erre vonatkozóan ld. MNL HML V-101/a/2. 542.; Leskó 1907. 398.; Misóczki 2005. 155–156.; Misóczki 2009. 113–120.; Nagy 1978. 192.; Sugár 1984. 384.

⁵⁶ Ennek egyik jeleként értelmezhetjük, hogy szeptember 19-én Rákóczinak a hűségesküt a katolikus papság azzal a kikötéssel tette le, miszerint a konföderációnak csupán azokat a döntéseit fogják magukra nézve kötelezőnek elfogadni, amelyek nincsenek egyházuk ellenére. Amint azt Sugár István is írja: „E lényeges kikötés Telekesy határozott közbenjárására vétetett fel a szécsényi gyűlésen hozott törvény I. artikulusába”. Gebei 2005. 174–176.; Sugár 1984. 384.

⁵⁷ Sugár 1984. 384.

⁵⁸ „Nagy alázatossággal, reverentiával és örömmel az egész statusok excipiálván öfölségét, minyájoknak nevével a méltóságos egri püspök öfölségét üdvözlette, aggratulálván szerencsés Erdélyországból közikben való visszatérését és azon országnak fejedelmeségében való helyheztetését. Kiben hogy az Űristen szerencsésen sokáig öfölségét éltesse és tartsa, szegény magyar hazánk szerencséjére is, alázatossan kívánta, s az egész ország eránt való atyai gondvisselését köszönte.” Beniczky 2005. 17.; Csanády 1912. 99–101.

⁵⁹ Gebei 2005. 177.; Sugár 1984. 385.

⁶⁰ „...Ónodban nagy parancsolat alatt gyűlés hivatván conpareálnom kellett nagy kéntelenségemből, meg sem gondolván, hogy arra az átkozott (sic!) detronizatoria fakadjanak, melyet, hogy annál könnyebben feltett szándékok szerint végben vihessenek, elsőben nagy kegyetlenül szemem láttára tőlem két lépés-

egri főpásztort, sem a nagyprépostot nem találjuk ott a legközelebbi, 1708-as sárospataki országos gyűlésen.

Telekesy püspöki működése a szabadságharc idején

A Telekesy által irányított egri egyházmegye viszonyaira nem csupán a háborús események, de a vezérfejedelem egyes intézkedései is hatást gyakoroltak. Noha a káptalan számára az 1704. január 21-én kiadott oltalom⁶¹ mellett január 22-i rendeletével az intézményt megillető bordézsmajövedelmet is garantálta,⁶² 1705. április 28-án *Instructio Decimatorum* címmel Egerben kiadott utasításában⁶³ – és a május 2-án kibocsátott kiegészítő rendelkezésében – parancsot adott a katolikus egyháznak járó mindennemű dézsma lefoglalására. Rákóczi ezzel egyértelműen a katonai kiadásokat kívánta fedezni, ekkor még elkerülhetőnek tartva a készpénzadó bevezetését (erre 1707-ben Ónodon kerül sor).⁶⁴

A kedvezőtlen körülmények ellenére 1705 és 1707 tavasza között az egri papnevelde folyamatosan működött, a dioecesis központjában pedig számos egyházi személy tevékenykedett. A fejedelem 1705. december 7-én kiadott parancsában meghagyta, hogy a kuruc csapatok hitéletének biztosítására tábori lelkészeket kell szolgálatba állítani. Arra vonatkozóan, hogy a fegyveres konfliktus 1705 és 1711 közötti szakaszában az Egerben működő egyháziak közül kik és szám szerint hányan vállaltak lelki szolgálatot a felkelő seregben, nem rendelkezünk konkrét adatokkal. Azt viszont minden kétséget kizáróan tudjuk, hogy amikor 1706 szeptemberében Rabutin császári tábornagy Erdélyből kitörve Felső-Magyarország irányába vonult, Bercsényi főgenerális Vas Sándor várkapitánynak küldött szeptember 9-i instrukciójában az Egerben tevékenykedő papok közül két vagy három személyt a várórség mellé rendelt.⁶⁵

Telekesy a szabadságharc periódusában politikai szerepvállalása mellett nagy hangsúlyt helyezett az egyházmegye újjászervezésének folytatására. A helytörténeti kutatások látóköréből mindeddig kimaradt az a tevékenysége, melynek során gondoskodott egyes, az oszmán hódítás időszakában részben vagy teljesen

nyire levagdalták szegény ártatlan Rakovszkit és Okolicsányit és Turocz vármegyének, a kiket kaphattak árestomban hányván fő-fő tagjait.” Leskó 1907. 486–490., részleteket közöl: Gebei 2005. 177.; A turóci követekkel kapcsolatos véres eseményekre ld. Beniczky 2005. 20–22.; Czigány 2007. 1175–1194. (különösen: 1184–1190.); Mészáros 2007. 1195–1232.; Kovács 2007. 1233–1241.

⁶¹ Leskó 1907. 374–375.

⁶² Misóczki 2005. 142.

⁶³ Misóczki 2005. 160.; Misóczki 2009. 127–128.

⁶⁴ Köpeczi–Várkonyi 2004. 233.

⁶⁵ „Az Városi Népek mostani Mustrája és abból következő rendölése Mélt[óságos] G[ene]rális Groff Barkóczy Ferencz U[ra]m[na]k fogja meg mutatni, kicsoda s micsoda mehesen be az Várba[an]. Lévéen peniglen feles Egyházi és Szerzetes Emberekis a Városon, kik közül ighen válogatva kettőt hármát az Lelki Szolgálat kedvéért bé lehet eresztetni...” MNL OL P 396 Ser. I. 1706. szept. Fasc. 1. A. 7. 3.

elnéptelenedett falvak betelepítéséről. A források alapján erre már püspöki működése kezdeti szakaszából módunkban áll példát hozni: 1700. március 20-i intézkedésében⁶⁶ részletesen szabályozza azon lakosok⁶⁷ terheit, akiket az említett évben az akkor pusztán álló Füzesabonyban telepített le. A szabályozás értelmében az igavonó ökrökkel rendelkező lakosok tavasszal minden eke⁶⁸ után egy akkora földterületet tartoznak a maguké mellett felszántani, amelyen nagyjából egy kila⁶⁹ tavaszi vetés megterem. A zselléreknek, bár igavonó állat nem volt birtokukban, így is segédkezniük kellett ezen munkálatoknál. A 6 vagy 8 ökörral rendelkező gazdák ezen kívül az első esztendőben 7 szekér fát is kötelesek voltak az előre megbeszélt helyre leszállítani, valamint szintén robotkötelezettségként egy napot a kijelölt területen kaszálni.⁷⁰ Az őszi és tavaszi vetésű terményekből a búza, az árpa, a köles, a zab és a tönköly, az állattállományból pedig a bárány, a kecske és a méh minősült dézsmakötelesnek. Ezen felül „minden külömb kenyeres ember” tartozott tizedszedéskor 1-1 tyúkot, illetve ha tartott, 1-1 ludat, karácsonykor pedig 1-1 kappant beszállgatni. A marhával rendelkező egyének számára a rendelet az első évben napszámos munkát is előírt: a 6 és 8 ökrös gazdáknak 7 napot, a 2 ökrösöknek arányosan kevesebbet, a marhátlan zselléreknek 12 napot kellett így dolgozniuk.⁷¹ Az irat említést tesz a füzesabonyi lakosok külön kéréséről, amely a pusztaszikszói legelő ideiglenes használatára vonatkozott. A püspök ezt azzal a feltétellel engedélyezte, hogy a használat idején a 6 ökrös gazdák évente 1 pint,⁷² a 4 ökörral rendelkezők arányosan kevesebb vajat voltak kötelesek a decimátoroknak átadni. A terhek könnyítése érdekében a rendelet a kocsmáltatás jogát Szent Mihály napjától fogva Szent György napjáig a helyi népességnek engedte át. A lakosoknak mészárszék tartására is lehetőségük volt: ezért cserébe az első esztendőben 18 font faggyút⁷³ kellett leróniuk. Minden gazdát köteleztek továbbá, hogy a maga és családja részére házat építsen, az ehhez szükséges faanyagról viszont a főpásztor emberei gondoskodtak,⁷⁴ s a templomépítéssel összefüggésben szintúgy hasonlóképpen jártak el. Fontos továbbá kiemelnünk, hogy az ökrös jobbágyokat leszámítva a rendelkezés lehetőséget adott a lakosoknak, hogy kötelezettségeik teljesítésével, Szent György napja

⁶⁶ MNL HML XII-3/a/2. 238–241.

⁶⁷ A püspök a levél bevezetőjében „katona, hajdú és más szabados” lakosokat említ. Uo. 238.

⁶⁸ Az irat konkrétan rögzíti, hogy egy ekére 6 igavonó ökröt számoltak, s lehetővé tette az ennél kevesebb ökörral rendelkező személyeknek, hogy a robotkötelezettség teljesítéséhez összefogjanak. Uo. 238.

⁶⁹ A kila mint mértékegység esetében annak hevesi változatát vettük alapul, amelynek nagysága egyébként megfelel a környező vármegyékben (Borsod, Nógrád, Hont, Gömör) érvényben lévő változatnak. 1 hevesi kila = 1 pozsonyi mérő = 62,08 liter = 46,56 kg búza. Bogdán 1991. 296.

⁷⁰ MNL HML XII-3/a/2. 238–239.

⁷¹ Uo. 239.

⁷² A Rákóczi-szabadságharc egri vonatkozású kérdéseinél felbukkanó mértékegységek esetében mindig ezek kassai változatát vesszük alapul, mivel a konföderáció területén ez volt a leginkább elterjedt. A pinttel összefüggésben annak mind egri, mind kassai változatára találtunk adatot. Amint azt Bogdán István közli, ennek mértéke mindkét formájában megegyezik. 1 egri pint = 1 kassai pint = 1,6786 liter. Bogdán 1991. 247., 249.

⁷³ 1 kassai font = 50 dkg. A 18 font faggyú 9 kg-ot jelentett. Bogdán 1991. 446.

⁷⁴ Uo. 240.

után elköltözhessenek, amennyiben a marhával rendelkezők lefizették az ezzel járó egyszeri 8, a zsellérek pedig 4 rajnai forintra rúgó költséget.⁷⁵

A főpásztor egy másik, 1706. január 10-én kiadott intézkedésével⁷⁶ Felnémet betelepítését kívánta megoldani. Az irat bevezető szövege kifejezetten érdekes, ugyanis a lehetséges letelepülők konkrét célcsoportjaként említi meg azokat a nem jobbágy státuszú egyéneket, akik korábban Egerben éltek, s lakóhelyüket a város és a vár 1703-1704. évi ostromakor voltak kénytelenek elhagyni.⁷⁷ Az 1700. évi, Füzesabonnyal kapcsolatos rendelkezéshez képest az 1706-os intézkedés – feltételezhetően figyelembe véve a háborús időszakot – nagyobb kedvezményeket helyezett kilátásba a robot terén. Az első 3 évben a lakosságot ilyen jellegű kötelezettség nem terhelte, a 3 év letelte után pedig évente egy összegben lerótt taxával válthatták meg a földesúri terhek e típusát: egészszelkes gazda esetében 8, féltelkesnél 4, míg a zsellérek esetében 2 rajnai forint volt ennek összege, a marhával nem rendelkezők (lehetek azok akár féltelkesek, akár zsellérek) viszont évente 1 napi kapálással tartoztak a püspöknek. Az itt lakó egyének ellenben már a kezdetektől fogva tartoztak dézsmával, kivéve az irtványföldön gazdálkodókat és a szőlőbirtokkal rendelkezőket: előbbieket 3 évi, utóbbiak 10 évi mentességet kaptak e kötelezettségük alól.⁷⁸ Akárcsak füzesabonyi társaiknak, az itteni lakosoknak is módjukban állt (esetükben a 3 év lejártát követően) elköltözniük, amennyiben szándékukat már Szent György napja előtt jelezték az illetékeseknek s lerótták esetlegesen fennálló restanciáikat.⁷⁹ A felnémeti telepítési törekvések eredményeiről konkrét, számszerű adataink nincsenek, azonban okunk van feltételezni, hogy az intézkedés sikerrel járt, hiszen – amint arról korábban már szóltunk – Telekesy 1708-ban templomot építtetett az itteni közösség részére.⁸⁰

A püspök reorganizációs törekvéseit a fegyveres konfliktus periódusában mindenképp figyelemre méltónak nevezhetjük, különösen annak tudatában, hogy a háborús pusztítások nyomán nem csupán a helyi társadalom teherviselő-képessége, de az egri egyházmegye anyagi körülményei is romlottak. Misóczki Lajos kimutatása szerint 1707 júliusa és 1710 júliusa között a dioecesis területén félévente átlagosan 15-25 település plébániái fordultak pénzbeli vagy egyéb segítségért a főpásztorhoz.⁸¹ Az egyházi intézmények hátrányos pénzügyi viszonyainak rendezésére – meglehetősen szűkös keretek között – több irányból is történtek próbálkozások. Rákóczi például

⁷⁵ Uo. 241.

⁷⁶ MNL HML XII-3/a/2. 72–74.

⁷⁷ Az Egerben lakóhellyel rendelkező elemek számára viszont kifejezetten megtiltotta a felnémeti letelepedést: „...legyenek böcsületes, io híru nevű, I[ste]n félő, Catholica Emberek, és senkihez máshoz jobbágy vagy más szolgálatbeli kötelességen ne legyenek. Se pedig olyanok, a kik Egerben vagy most vagy ennek előtte házas Tüzes Gazdák voltak, hanem ha ennek előtte két három esztendővel Egerből böcsületessen ki szálattak és Egerhez semmi kötelességek nincsen. Másképpen Egernek fogyakozására esnék Föl Németinek meg szállátása.” Uo. 72.

⁷⁸ Uo. 72–73.

⁷⁹ Uo. 73. o.

⁸⁰ Sugár 1984. 377–378.

⁸¹ Misóczki 2005. 177.

1708. június 9-én az egri káptalan 400 forintnyi szőlőfoglaló kölcsönének megfizetését engedte el,⁸² míg Telekesy 1708. július 13-án megállapodást kötött a káptalannal, rendezvén egymás birtokjogát és a dézsma kérdését is. Az egyezségben meghatározták az egri plébános működését a Szent Mihály székesegyházban és dézsmamentes szőlőjét a káptalan területén, továbbá rögzítették, hogy az egri bordézsma negyed részét a nagyprépost a plébánossal együtt kapta, s nekik ezután kellett rajta osztozniuk.⁸³ A püspök a bevételek megfelelő biztosítása érdekében a tizedeket 1707-ben és 1708-ban is bérbe adta, mindkét esetben 7 ezer forintért,⁸⁴ racionális meggondolás alapján pedig a Heves megyében fekvő Kömlő települést a Borsod megyei Sajóhídvégért cserébe szerezte meg Rákóczitól.⁸⁵

Noha teljes egészében még ezen intézkedések hatására sem voltak képesek az anyagi nehézségeket orvosolni, több olyan esetről van tudomásunk, amikor az egyház intézményen belüli vagy épp kívüli csoportokat bizonyos pénzüsszegekkel támogatott. 1708. január 23-án például a káptalan 500 forintot kölcsönzött az Egerben állomásozó kuruc hadállománynak,⁸⁶ míg a főpásztor 1710 júniusától kezdve osztott szét több részletben összesen 4430 forintot nehéz helyzetben lévő papjai, illetve a szerzetesek között.⁸⁷ Az előbbieken ismertetett szempontokat figyelembe véve megalapozottnak tekinthetjük Telekesynek a jezsuita Hevenesi Gáborhoz intézett, 1708. október 10-i beszámolóját,⁸⁸ amelyben kifejti, hogy a háborús időszak dacára eredményesen szervezte meg és irányította egyházmegyéjét.

Telekesy politikai szerepvállalásának következményei

Amikor a püspök 1704 áprilisában végül a Rákóczi oldalán való fellépés mellett határozott, nyilván számolt e szerepvállalásának esetlegesen bekövetkező, számára hátrányos következményeivel. Ismerve a katolikus klérus döntő többségének uralkodópárti attitűdjét, minden bizonnyal tudomásul vette, hogy kortársai közül többen elítélik álláspontjának megváltoztatásáért. Azt azonban nem sejtette teljes valószínűséggel, hogy nyílt politikai fellépése egyházi eljárást von maga után a szabadságharc utolsó éveiben, hiszen a Szentszék egészen 1709-ig nem foglalt állást a II. Rákóczi Ferenc által

⁸² Bánkúti 2003. 47–48.

⁸³ MNL HML XII-1/65. Nr. 413.; MNL HML XII-3/a/9. 361–363.; Sugár 1984. 380–381.

⁸⁴ MNL HML XII-2/d/48. 16–17., 81.; Sugár 1984. 381.

⁸⁵ MNL HML XII-3/a/7. 43.; Sugár 1984. 381.

⁸⁶ Misóczki 2005. 178.

⁸⁷ Vélhetően azokról az egyházi személyekről lehet szó, akiket Telekesyvel együtt a Rákóczi pártjára történő átállás miatt 1709-ben megfosztottak hivataluktól és jószágaitól. EFL Archivum Vetus. VII. Acta Intraneorum. Nr. 2079.; Misóczki 2005. 183.; Sugár 1984. 378.

⁸⁸ Misóczki 2005. 179.

vezetett felkelés ügyében. Ennek háttérében a szabadságharccal kvázi párhuzamosan zajló spanyol örökösödési háború (1701–1714) eseményeinek alakulása állt. XI. Kelemen pápa (1700–1721) ugyanis a háború kezdeti időszakában még a francia felet támogatta, s csupán akkor mutatott fel „semleges” magatartást a konfliktus irányában, amikor 1706–1707 folyamán a császári csapatok megszerezték a katonai ellenőrzést a Savoyai Hercegség, a Milánói Hercegség, valamint a Nápolyi Királyság fölött, harapófogóba zárva ezzel a Pápai Államot.⁸⁹ Az erőviszonyok ilyenformán történő megváltozása és Bécs diplomáciai nyomásgyakorlása következtében XI. Kelemen végül 1709. augusztus 17-én kibocsátott brévéjében⁹⁰ eltiltotta a magyarországi papságot Rákóczi támogatásától, az engedetlenek számára pedig hivatal- és jövedelem-elkobzást helyezett kilátásba. A pápai oklevél – és I. József király előterjesztése – nyomán Keresztély Ágost bíboros, esztergomi érsek⁹¹ mindazon egyházi személyek számára, akik átálltak a kurucok oldalára, egy hónapnyi türelmi időt határozott meg, hogy visszatérjenek az uralkodó hűségére, különben az okiratban rögzített retorziók életbe lépnek. Minthogy a fegyveres konfliktus még javában tartott, Telekesy a nehéz időkben nem kívánta elhagyni a rábízott, s a korábbi években kitartóan védelmezett dioecesisét, ezért a hercegprímás 1709. december 18-án őt, Pethes András egri nagyprépostot, továbbá az egyházmegye 8 papját hivatalvesztéssel és vagyyonelkobzással sújtotta.⁹²

Giulio Piazza bécsi pápai nuncius az érsek határozatát merőben jogellenesnek találta, mivel a törvények értelmében kizárólag maga az egyházfő rendelkezhetett egyházi személyek beiktatásáról vagy letételéről. A nuncius közbenjárására ezért az Apostoli Szentszék Rómába rendelte az egri főpásztorra vonatkozó iratokat, hogy azokat felülvizsgálva hozhassanak döntést ügyében. Az ítélettel kapcsolatosan a legfelsőbb szinten is kételyek merültek fel, ugyanis Róma állásfoglalása szerint a hercegprímás önkényesen, az egyházi törvénykezésben előírt jogi formák mellőzésével járt el, így újabb eljárás megindítását helyezte kilátásba.⁹³

A szarvaskői házába visszavonuló⁹⁴ Telekesy – igazságtalannak tartva az őt ért büntetést – több alkalommal tiltakozott XI. Kelemen pápánál, I. József királlynál, valamint Esterházy Pál nádornál. A minden valószínűség szerint 1710-ben keletkezett, Esterházyhoz írott levelében felfedi a Rákóczi oldalára történő átállása valódi motivációit. Beszámol a nádornak arról, hogy mindenekelőtt a „religio catholica” jövője és az egyházi intézmények biztonsága felett érzett aggodalma vezette arra a mintegy 7 esztendőn át tartó politikai kényszerpályára, amelyet bejárva esetenként kénytelen volt elveivel merőben ellentétes döntéseket hozni. Ezzel tulajdonképpen magyarázatot ad az

⁸⁹ Kalmár 2009. 70–79. (különösen: 75–76.)

⁹⁰ Leskó 1907. 425–429.

⁹¹ Életrajzi adataira ld. Gebei 2005. 161.

⁹² A büntetéssel sújtott személyek közül a teljesség igényét mellőzve kizárólag az egri egyházmegye illetékességéhez tartozó egyéneket soroltuk fel, noha az intézkedés nyomán országszerte történtek elmozdítások. Erre vonatkozóan ld. Gebei 2005. 161.; Leskó 1907. 429–432.; Misóczki 2005. 174.; Sugár 1984. 386–387.

⁹³ Sugár 1984. 387–388.

⁹⁴ MNL HML XII-1/30. Nr. 194.

uralkodóval szembeni legfőbb – egyébként külső nyomás hatására elkövetett – bűnére: az ónodi trónfosztó nyilatkozat 1707-es aláírására. Mindemellett egyfajta öngazolásként sorra vette azokat az eredményeit, amelyet a „Rákóczi pártján” töltött időszakban egri főpásztorként a háborús körülmények ellenére, kitartó munkával elért.⁹⁵

A főpásztorral szemben újabb szentszéki vizsgálatra már nem került sor, mivel Piazza nuncius sikeres közbenjárása nyomán I. József 1711 márciusában végül királyi amnesztiában részesítette a korábban elítélt egyházi személyeket. 1711. június 11-én a római kúria részéről is sor került az esztergomi érsek hivatal- és jószágvesztést kimondó ítéletének semmissé nyilvánítására, így Telekesy visszatérhetett püspöki székébe, amely méltóságában egészen 1715. március 3-án bekövetkezett haláláig tevékenykedett.⁹⁶

Az általunk vizsgált szempontok ismeretében kijelenthetjük, hogy Telekesy István, munkássága alapján, méltán említhető az egri egyházmegye nagyformátumú 18. századi püspökei között. Példás szervezőkészsége, fáradhatatlan munkálkodása, az egyházmegye és a római katolikus anyaszentegyház irányában mutatott megingathatatlan elköteleződése nyomán még háborús viszonyok között, politikai kényszerpályát felvállalva is törekedett az 1700-as évek elején igen nehéz helyzetben lévő dioecesis reorganizációjára. Tevékenysége szilárd alapot teremtett utódai, Erdődy Gábor, Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly számára, hogy tovább erősíthessék a „religio catholica” pozícióit az egri egyházmegyében.

⁹⁵ „...lelkem szerint megvallom Hercegséged előtt [...] Én szegény megöregedett lelkipásztor ezelőtt 7 esztendővel látván, hogy nemcsak az erdélyi, de a körülöttem lévő püspökségek ugymint váradi, váczai, nitrai sőt az esztergominak is nagyobb része lelkipásztorok, avagy püspökök nélkül vannak, hogy mindezek, a magam egri dioecesisemmel együtt, a ki 13. vármegyéből áll, lelki főpásztorok nélkül ne maradjanak, s a catholica religio sok esztendőig helyre nem állható fogyatkozásban ne essék: megszánván a Krisztus vérével megváltott és mind ennyi püspökségi helyen az oltár s pásztor nélkül hagyatott lelki juhoknak sokaságát, tudván milyen legyen nagy esküvéssel fogadott kötelességem, mind annyi hét esztendőktől fogva való veszedelmek közt is ezen a tündéres földön munkálottam s ezalatt a 7. esztendők forgása alatt a meghalt s e világból kimult papok helyében közel százig való papokat szenteltem, templomokat, oltárokat, harangokat, valahol kívántatott szentelvén és sok ezreket megbérmálván töltöttem időmet; s mivel mindezeket kötelességem szerint másképpen végben nem vihettem volna bona fide et simplici corde az itt való s ezen a földön lévő hatalmasoknak fejet hajtottam, gondolván, hogy ezzel Istennek szolgálva, sem Felséges királyom ellen nem véték.” Leskó 1907. 486–487. o., részleteket közöl: Gebei 2005. 176. o.

⁹⁶ Gebei 2005. 177. o.; Misóczki 2005. 183. o.; Sugár 1984. 389–390. o.

HIVATKOZOTT SZAKIRODALOM:

- Beér János – Csizmadia Andor 1966: Történelmünk a jogalkotás tükrében. Sarkalatos honi törvényeinkből, 1001–1949. Budapest.
- Beniczky Gáspár 2005: II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja. Fejedelmi titkár diáriuma, 1707. május 24.–1710. február 28. Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta: Bánkúti Imre. (Rákóczi források 1.) Budapest.
- Bogdán István 1991: Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai IV. Levéltartan és történeti forrástudományok 7.) Budapest.
- Boszik Pál 1910: Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig. Eger.
- Csanády László 1912: Telekesy István. Eger.
- Czigány István 2007: A katonaság és az ónodi országgyűlés. Hadtörténelmi Közlemények, 120. évf. (2007) 4. sz. 1175–1194. o.
- Emlékiratok 1979: II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai: a magyarországi háborúról 1703-tól annak végéig. Az utószót Vas István, a jegyzeteket Köpeczi Béla írta. Budapest.
- Esze Tamás 1955: Kuruc vitézek folyamodványai, 1703–1710. Budapest.
- Fazekas Csaba 2004: II. Rákóczi Ferenc miskolci pátense a vallás ügyéről. In: Emlékezés. A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai Abaúj-Torna, Borsod, Gömör-Kishont és Zemplén megyékből, 1703–1704. Szerk. Dobrossy István. Miskolc. 63–76. o.
- Gebei Sándor 2005: „Rákóczi püspöke”, Telekesy István egri püspök. In: Povstanie Frantiska II. Rákócziho, 1703–1711. V novsom priblizeni. Ed. Peter Kónya. (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis.) University of Prešov. 160–178. o.
- Heckenast Gusztáv 2005: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Sajtó alá rendezte, kiegészítette és az előszót írta: Mészáros Kálmán. (História Könyvtár. Kronológiák, Adattárak 8.) Budapest.
- Kalmár János 2009: A spanyol örökösödési háború (1701–1714). In: A kora újkor története. Szerk. Poór János. Budapest. 70–79. o.
- Kalmár János 2012: Szatmár, 1711: vég, folytonosság, kezdet. Századok, 146. évf. (2012) 4. sz. 135–141. o.
- Kis Csaba 2014: Eger megvétele és visszafoglalása a Rákóczi-szabadságharc idején (1704–1710). In: Kuruc küzdelmek kora. Doba Kuruckych Bojov. Ed. Peter Kónya. Prešov. 299–313. o.

- Kis Csaba 2015.: Az egri vár mint bázisváros-tényező a Rákóczi-szabadságharc idején. In: PhD-hallgatók III. konferenciája. 2014. május 16. Szerk. Rakita Eszter. (Az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolájának kiadványai. Konferenciák, műhelybeszélgetések X.) Eger. 175–195. o.
- Kovács Ágnes 2007: Károlyi és az ónodi vérfürdő. Hadtörténelmi Közlemények, 120. évf. (2007) 4. sz. 1233–1241. o.
- Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes 2004: II. Rákóczi Ferenc. Harmadik, javított kiadás. Millenniumi magyar történelem. Életrajzok.) Budapest.
- Leskó József 1907: Adatok az egri egyházmegye történetéhez. IV. kötet. Adatok Telekesy István egri püspök korához. Eger.
- Markó Árpád – Tóth Gyula 1954: A Rákóczi-szabadságharc legfontosabb katonai szabályzatai. Hadtörténelmi Közlemények, 1. évf. (1954) 3-4. sz. 142–178. o.
- Mészáros Kálmán 2007: Újabb szempontok és források a turóci „pártütés” történetéhez. Hadtörténelmi Közlemények, 120. évf. (2007) 4. sz. 1195–1232. o.
- Misóczki Lajos 2005: A vallási türelem az észak-magyarországi vármegyék példái alapján II. Rákóczi Ferenc intézkedéseiben. Agria. Az Egri Múzeum Évkönyve – Annales Musei Agriensis, 41. (2005) 133–197. o.
- Misóczki Lajos 2009: Vallás- és egyházügy a Rákóczi-szabadságharc idején. Gyöngyös.
- Nagy József 1978: Eger története. Budapest.
- Ságvári György 2007: A kuruc hadsereg és a Regulamentum Universale. Hadszervezés és hadellátás Ónod után. Hadtörténelmi Közlemények, 120. évf. (2007) 4. sz. 1352–1364. o.
- Sugár István 1984: Az egri püspökök története. Budapest. 371–393. o.
- Sugár István 1991: Az egri vár históriája. Budapest.
- Szederkényi Nándor 1893: Heves vármegye története. IV. kötet. Eger.

FORRÁSOK

Egri Főegyházmegyei Levéltár

Archivum Vetus VII. Acta intraneorum

MNL HML Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára

V-101. Gyöngyös Város Tanácsának iratai (1304–1945)

XII-1. Egri káptalan hiteleshelyi levéltára (1280–1854)

XII-2/d. Egri káptalan magánlevéltára (1245–1945). Nagypréposti iratok III. Miscellanea. (1643–1928)

XII-3/a. Egri Érsekség Gazdasági Levéltárának iratai (1241–1948). I. classis: Jogbiztosító okmánykönyvek és iratok (1241–1858).

MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

G 15 Rákóczi-szabadságharc levéltára. II. Rákóczi Ferenc fejedelem levéltára. Emigrációba vitt rész (1703–1712).

P 396 Károlyi levéltár. Károlyi család nemzetségi levéltára. Károlyi család. Acta publica (1454–1919). Acta Rákócziana.